

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕТИКИ

Постановка проблеми. Практична психологія в Україні продовжує розвиватися, і хоча робить вона це не семимильними кроками, а скоріше сантиметровими, певний прогрес за 15 років можна спостерігати. До України прийшли міжнародні психологічні асоціації і товариства (гештальт-терапевти, психодрама-терапевти, психоаналітики, позитивні психотерапевти тощо), почалося створення власних психологічних об'єднань, найвпливовішим і найстаршим з яких є Товариство психологів України (яке власне і є автором першого з етичних кодексів психологів України).

Однак, не зважаючи на зростаючу кількість психологів-практиків, ми все ще не можемо сказати, що практична психологія (консультування психотерапія) стала розвинутою сферою професійної діяльності. Причин тому є декілька:

- 1) Рушійною силою розвитку практичної психології в усіх країнах світу стала **відкрита легальна** приватна психологічна практика – а вона і по сьогодні залишається на напівлегальному становищі.
- 2) Поштовхом до бурхливого розвитку будь-якої галузі, становлення приватної практики, є розвинута законодавча база – це те, чого в Україні немає – діяльність приватних практичних психологів ніяк не регламентується.
- 3) Професійному росту практичних психологів сприяють введення на державному рівні систем ліцензування і сертифікації. Реально – жодне з психологічних об'єднань в Україні не визнане державою як таке, що має право давати сертифікат або ліцензію на діяльність державного зразка. Лише дуже відповідальні психологи намагаються отримати сертифікат певної психологічної асоціації, який би давав їм моральне (лише моральне) право практикувати.

Більшість же вважає, що диплому про вищу освіту, а то й просто двох прочитаних авторів – З. Фрейда та Д. Карнегі – цілком достатньо.

- 4) Для виходу будь-якої сфери діяльності з економічної напівтіні необхідна наявність розвинутої податкової бази. На сьогодні діяльність приватних психологів у податковому законодавстві ніяк не прописана, і вона може здійснюватися на загальних засадах приватного підприємництва за кодом “консультаційні послуги”.

С. 278

-
- 5) Ознакою розвитку практичної психології є періодичні зміни і доповнення до існуючих етичних кодексів, а також розробка нових етичних засад роботи психологів. Джерелом таких доповнень та змін є відкрита (для професіоналів) практика.
 - 6) Члени міжнародних асоціацій намагаються орієнтуватися на кодекси цих організацій, але вони важко адаптуються до нашої дійсності. Наприклад, базовою вимогою до консультанта є укладання з клієнтом письмової угоди про надання психологічних послуг [2]. Це робиться з метою уникнення неоднозначностей у трактування процесу консультування та його результату. Крім того, такий документ є доказом у суді, якщо клієнт або психолог будуть змушені так вирішувати суперечності. Про яку письмову угоду можна говорити, коли психолог працює без реєстрації і ліцензії? Саме підписання цієї угоди ставить під загрозу можливість подальшої практики, адже фактично це є злочином – прибуток від такої діяльності є цілком нелегальним, не декларованим, а тому – незаконним. З боку ж клієнта – до якого суду він може звернутися з скаргою на дії консультанта, якщо в Закон України дає дуже мало відповідей на ці питання [1].
 - 7) Суттєвою ознакою розвитку психологічної етики є кількість публікацій, їм присвячених. Поки що ми маємо розділи у

зарубіжних підручниках з консультування та психотерапії (Айві А.Е., Айві М.Б., Саймек-Даунінг Л. [4], Карвасарський Б.Д. [5], Гледдінг С. [6], Уоллес В., Холл Д. [7], Кочюнас Р. [8], Канн М. [3]), а також декілька статей в наукових журналах (Горбунова В.В. [1, 2]).

Отже, поруч з проблемами законодавчого та морального характеру (зовнішні проблеми) гостро стоїть проблема розвитку етики психологічної діяльності (внутрішня проблема психологічної етики). Розв'язати цю проблему можна, якщо почати процес розширення і переосмислення системи етичних принципів психологів та розробки етичних кодексів діючими в Україні професійними асоціаціями та об'єднаннями. Достатньо важливим при цьому є пошук базису для такої роботи, формулювання методології та теоретичних засад цього процесу.

Мета роботи – проаналізувати можливості ціннісного підходу у розробці етичних кодексів та вирішенні етичних і правових дилем в системі психологічної практики.

С. 279

Поняття про етичні проблеми психології

Етичні проблеми, які виникають у роботі психолога, можна поділити на кілька груп. Перша група – проблеми, пов'язані з незнанням етичних принципів (найпоширеніші проблеми з цієї групи – низький рівень кваліфікації, перевищення меж своєї компетентності, подвійні стосунки в контексті “психолог-клієнт (і він же – колега, друг тощо)”), друга група – проблеми, пов'язані з неетичною поведінкою психолога внаслідок свідомого недотримання етичних принципів (низький рівень кваліфікації, порушення конфіденційності, нав'язування клієнту своїх потреб та цінностей, подвійні стосунки з клієнтом), третя група – проблеми, пов'язані з зіткненням з етичними дилемами (протиріччями, які неможливо вирішити лише з опорою на етичні принципи роботи психолога, наприклад, протиріччя між принципом конфіденційності та захистом інтересів клієнта, коли в інтересах збереження життя клієнта перший принцип слід порушити).

В усіх цих проблемах можна знайти певний смисловий інваріант, з яким ці проблеми з одного боку пов'язані, а з іншого – який допоможе їх вирішити. Цим інваріантом є ціннісна природа етичних проблем. Так, у випадку незнання етичних кодексів і їх несвідомого порушення ідеться мова про відсутність ціннісного ставлення до загально людських принципів співіснування; у випадку свідомого порушення етичних кодексів – неприйняття психологом етичних принципів як цінностей; коли ж ми говоримо про етичні дилеми – то самі вони є уособленням ціннісних конфліктів (цінності психолога можуть конфліктувати з цінностями клієнта, цінностями держави, тощо).

Цінності як регулятори професійних стосунків психологів.

Проаналізуємо структуру професійних стосунків психологів. Очевидно, що базовою парою є “психолог-клієнт”. Враховуючи, що діяльність психолога неможлива без участі супервізора та колег, з якими обмінюєшся досвідом, базова пара перетворюється на трійку “колеги-психолог-клієнт”. Оскільки діяльність психолога здійснюється у суспільстві, і він сам, і клієнт, є елементами цього суспільства, а також те, що психолог є елементом певної службової ієрархії і працює під чиймсь керівництвом, до базової трійки додаються ще два елементи – “керівництво” та “суспільство”. Загальна структура професійних стосунків психологів наведена на рис. 1.

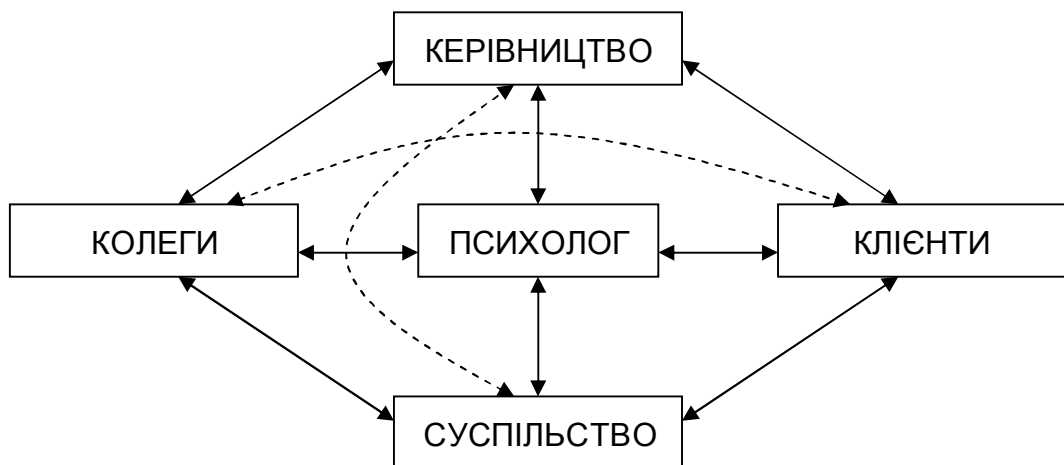

Рис. 1. Структура професійних стосунків практичних психологів

Очевидно, що така складна структура потребує складних регуляторів цих стосунків. Враховуючи попередні думки, можна дійти висновку, що саме цінності різних рівнів і є цими регуляторами.

Аналізуючи наведену на рис. 1 структуру, можна дійти висновку, що цінності як регулятори професійних стосунків можна поділити на 2 групи: всезагальні (ті, які діють у всіх сферах) та локальні (ті, які діють в окремих вузьких напрямках діяльності). При цьому, існують також різні групи носіїв цих цінностей – закони, традиції, кодекси тощо (див. табл. 1)

Таблиця 1.

Структура цінностей як регуляторів професійних стосунків психологів

Цінності	Носії цінностей
ВСЕЗАГАЛЬНІ ЦІННОСТІ	
Цінності людства	<i>Моральні норми та закони</i>
Цінності суспільства	<i>Традиції, суспільна думка</i>
Цінності держави	<i>Закони</i>
ЛОКАЛЬНІ ЦІННОСТІ	
БАЗОВІ	
Цінності науки	<i>Методологія, етичний кодекс</i>
Цінності професійного об'єднання	<i>Етичний кодекс</i>
Цінності психолога	<i>Особистість психолога, етичний кодекс</i>
СИТУАТИВНІ	
Цінності організації-роботодавця	<i>Філософія організації, службові обов'язки, особистість керівника організації</i>
Цінності клієнта	<i>Особистість клієнта</i>

Етичний кодекс психологів як інтегратор цінностей

В такому контексті стає зрозумілою не лише практичне завдання етичного кодекси психологів (вирішувати етичні проблеми та бути керівництвом з етичної поведінки), але і його методологічне значення для побудови системи психологічної етики – етичний кодекс є інтегратором локальних базових цінностей (цінностей науки, професійного об'єднання та самого психолога).

Перспективи застосування ціннісних засад для дослідження етичних проблем.

Використання такого визначення етичного кодексу відкриває ряд нових можливостей у царині вирішення етичних дилем (на базі поняття про ціннісні конфлікти як їх джерело), подальшої розробки і удосконалення етичних кодексів (на основі розширення кола базових цінностей), формування у практичних психологів ціннісного ставлення до етичних принципів (робота в цьому напрямку вже почалася, див. [6, с. 91]), розробка типології етичних кодексів на ціннісному базисі.

Представлена робота не претендує на повноту, а є скоріше запрошення до діалогу (чи полілогу), і автор усвідомлює, що лише після тривалих обговорень, дискусій, суперечок можливе остаточне вирішення проблеми пошуку методологічного базису для побудови системи психологічної етики в Україні, і звідси, що запропонований ціннісний підхід не є єдино правильним.

Список використаних джерел

1. Горбунова В.В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень // Практична психологія та соціальна робота. – № 3. – 2005. – С. 18-23.
2. Горбунова В.В. Контракт в практичній психології // Практична психологія та соціальна робота. – № 2. – 2005. – С. 1-5.
3. Терапевтические дилеммы // Канн М. Между психотерапевтом и клиентом новые взаимоотношения. – СПб.: Б.С.К., 1997. – С. 118-129.
4. Этика и ответственность // Айви А.Е., Айви М.Б., Саймек-Даунинг Л. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники: практическое руководство. – М.: 2000. – С. 26-28.
5. Этико-деонтологические аспекты психотерапевтической помощи // Карвасарский Б.Д. Психотерапия. – М.: Медицина, 1985. – С. 269-277.
6. Этические и правовые аспекты консультирования // Глэддинг С. Психологическое консультирование – СПб.: Питер, 2002. – С. 81-113.

7. Этические и правовые дилеммы в консультационной деятельности // Уоллес В., Холл Д. Психологическая консультация – СПб.: Питер, 2003. – С. 415-454.
8. Этические принципы в психологическом консультировании // Кочюнас Р. Основы психологического консультирования – М.: Академический проект, 1999. – 240 с.